

PISMA IN MAGNETOFONSKI TRAKOVI KOT KOMUNIKACIJSKA SREDSTVA IN VIRI ZA PREUČEVANJE IZSELJENSTVA: PRIMER TRŽAŠKE DRUŽINE V AVSTRALIJI

Aleksej Kalec

COBISS 1.01

MED PISNIM IN GOVORJENIM

Korespondenca in drugi dokumenti t. i. ljudskega pisanja¹ so zadnja desetletja vse bolj razširjen in priznan vir študij o izseljenstvu ter raznih vidikov družbenih in kulturnih pojavov. Po živahnih debatah med privrženci in tistimi, ki tovrstni dokumentaciji niso priznavali prave informativne vrednosti, sklicujoč se na »načela objektivnosti« in na to, da se z metodološkega in tematskega vidika bolje prilega drugim strokam (etnologiji, antropologiji, sociologiji), je ta že dolgo v rabi tudi na področju zgodovinarstva. Skupaj z viri t. i. ustne zgodovine, se pravi ustnimi osebnimi pričevanji, tvori dragoceno informativno podlago, ki nam odpira pogled na preteklost tako rekoč »od spodaj«, z nizke perspektive, skozi oči malega človeka, čigar izkušnje, naziranje in izbor v odnosu do vsakdanjega življenja in širšega zgodovinskega dogajanja zlahka ne najdemo zastopanih in neposredno opisanih med arhivskim in drugim »klasičnim« zgodovinarstvom. Ovrednotenje in historiografsko uveljavitev dokumentov ljudskega pisanja je treba seveda uokviriti v kontekst vsebinskega in metodološkega razvoja, ki ga je doživelo zgodovinarstvo v 20. stoletju, povezana pa sta predvsem z raziskovanjem dveh velikih tem: življenja v vojni in izseljevanja. Pojava sta v času množičnega šolanja in opismenjevanja postala močna spodbujevalca pisne komunikacije in pisanja nasploh. Prostovoljna ali prisilna oddaljenost od svojcev, znancev in prijateljev je spodbujala k dopisovanju in nasploh potrebo po pisnem izpovedovanju ljudi, ki bi drugače nikoli ne prišli za pero. Spodbudila sta jih tudi k opisovanju dogodkov, življenjskih dogodkov in občutkov, o katerih t. i. mali človek navadno ne piše, ampak o njih le govori ali

¹ Izraz dobesedno povzemam po italijanskem »scrittura popolare«, ki se je splošno uveljavil za opredeljevanje pisanja, nastajajoče zunaj uradne ali elitne pisne prakse in predvsem v kontekstu t. i. nižjih, nedominantnih družbenih slojev (it. classi subalterne). Zaradi pavšalnosti opredelitev tako družbenih kategorij kot samega pojma »ljudsko« ima definicija zelo labilne meje in je predmet kontinuirane razprave ter vedno novih poskusov tipološke klasifikacije. O tem je na voljo bogata literatura, med katero naj omenimo le nekatere prodornejše prispevke, kot so Franzina (1987), Gibelli et al. (1989), Burke (1990), Franzina (1992), Franzina (1994); prim. tudi poglavje Arhiv ljudskega pisanja (Archivio della scrittura popolare – Popular Scriptures Archive) na spletni strani Zgodovinskega muzeja v Trentu (Museo Storico di Trento) (<http://www.museostorico.tn.it/>).

razmišlja. Zbirke vojaških pisem, dnevniških zapisov kot tudi pesniških in drugih vrst pisnih izpovedi, ki so nastali na primer v frontnih jarkih ali begunskih taboriščih med 1. svetovno vojno, so nam tako omogočile nov, popolnejši in mnogokrat tudi alternativni vpogled v resnično dogajanje in doživljanje takratnega konflikta.² Podobno velja za korespondenco in drugo pisanje, povezano z izseljenstvom, s katerim se lahko vživimo v osebno in kolektivno izkušnjo piscev, ob vrednotenju subjektivnega pa lahko spoznamo tudi mnoge objektivne, nikjer drugje zabeležene vidike življenja in zgodovinskega dogajanja.³ Do dokumentov ljudskega pisanja se je tako med preučevalci izoblikoval poseben odnos, ki se odraža tudi v vse večjih prizadevanjih za organizirano zbiranje in ohranjanje tovrstne dokumentarne dediščine.

Komunikacija je v zgodovini izseljenstva odigrala pomembno vlogo. Pomislimo samo na vpliv, ki so ga imela pisma iz »novih svetov« pri odločanju za izseljenski korak, da ne govorimo o vsem, kar je spremljalo selitvene procese, od organizacijskih vidikov (odhoda, nastanitve, zaposlitve idr.) do vzdrževanja stikov z izvornim okoljem in reševanja čisto praktičnih vprašanj na razdaljo. Napredovanje pismenosti, ne samo v smislu množičnega opismenjevanja, ampak tudi sposobnosti izražanja v pisni obliki, sta bila torej ključna dejavnika pri vzpostavljanju in delovanju izseljenskih komunikacijskih mrež. S tehnološko revolucijo so se sistemi spremenili, s tem da je pismo začelo izgubljati skorajda monopolno vlogo, uveljavljati pa so se začele druge oblike komuniciranja, ki ne zahtevajo pisnih veščin. V mislih imamo telefon, ki je (vsaj psihološko) znatno zblížal ljudi s še tako oddaljenih svetov, a tudi manj znano sredstvo, ki je nekakšen oblikovni hibrid pisne in govorne komunikacije in bo v središču pozornosti pričujočega prispevka, to je »zvočno pismo«.

Konec petdesetih let so se namreč z napredkom elektronike (in potrošniškega gospodarstva) pojavile na trgu cenovno dostopne in potrošnikom namenjene snemalne naprave, ki so skupaj s televizijskim sprejemnikom in drugo belo tehniko postale standardna hišna oprema marsikaterega doma. Za izseljence, ki so se podali v daljni svet, in njihove svojce ter znance v starem kraju so pomenile majhno revolucijo, ker so poleg tradicionalne korespondence dovoljevale tudi izmenjavo zvočnih zapisov. Poizvedovanja pri družinah Tržačanov, ki so se v petdesetih letih 20. stoletja izselili v

² V zelo bogati italijanski bibliografiji na to tematiko naj omenimo samo nekatera dela, kot Gibelli (1991), Procacci (1993) in knjižno zbirko *Scritture di guerra*, ki jo izdaja vojni muzej v Roveretu (http://www.museodellaguerra.it/3_book_02.htm). Lep primer uporabe pisnih virov v slovenskem zgodovinopisju, nanašajoč se na drugo svetovno vojno, je razprava F. Škerla (1970), v kateri avtor iz cenzuriranih in zaplenjenih pisem Primorcev, ki so služili v italijanski kraljevi vojski, razbira oblikovanje njihovega odnosa do odpornišva in slovenskega narodnoosvobodilnega boja.

³ Na tem področju je bibliografija še zajetnejša. Poleg znamenitih iniciatorjev čičaške sociološke šole Thomasa in Znanieckega (1918–20), ki jima poznejši avtorji priznavajo »očetovstvo« uporabe pisemskega gradiva v študijsko-raziskovalne namene, naj kot primer navedemo sledeča historio-grafsko usmerjena dela: Kula et al. (1986), Blegen (1955), Conway (1961), Erickson (1975), Barton (1975), Helbich (1984), Helbich, Sommer (1985), Kamphoefner, Helbich, Sommer (1988), Bailly, Ramella (1988), Franzina (1994). V slovenskem zgodovinopisju izstopa monografija Marjana Drnovška (1998), krajše študije in objave korespondence pa so napisali tudi drugi avtorji.

Avstralijo, in drugih izseljencih s slovensko-italijanskega mejnega prostora kažejo, da je bilo tovrstno korespondiranje tisti čas zelo pogostno. Zdi pa se, da so magnetofonski trakovi ohranjeni precej manj kot navadna pisma in drugo papirnato gradivo. To je eden od razlogov, zaradi katerih ta vir ni bil deležen pozornosti raziskovalcev. Zaradi tega in težavnega evidentiranja ter dostopnosti do tovrstnega gradiva tudi sam nisem ugotavljal splošne razširjenosti komuniciranja po magnetnih trakovih in v analizo nisem zajel večjega števila primerov. Prispevek zato predstavlja opažanja in dognanja, izhajajoča iz sicer bogatega in dolgotrajnega korespondiranja ene družine izseljencev, pri čemer želim izpostaviti nekatere značilnosti oziroma podobnosti in razlike med pisnim in zvočnim komuniciranjem ter spremembe, ki so v ustvarjanju in dojemanju predstav na daljavo nastale z magnetofonom.

DRUŽINA IZSELJENCEV

Osebe tega komuniciranja so člani družine Kovačič v Avstraliji ter njihovi sorodniki in znanci v Trstu. Kovačičevi so odšli v Avstralijo leta 1955 z največjim valom množičnega izseljevanja, ki je zajelo Tržaško tik pred in prva leta po njeni priključitvi italijanski državi oktobra 1954. Berto in Lina sta se z malima hčerkama Ireno in Adriano že takoj po prihodu naselila v glavnem mestu Južne Avstralije Adelaidi, kjer se je leta 1957 rodila še Silvia, in kjer, razen slednje, živijo še danes. Njihov odhod iz Trsta in od svojcev je bil dokaj razburljiv dogodek, tudi ker se je množični odliv tržaškega prebivalstva nasploh odvijal v zelo napetem socialnem in političnem ozračju in je zaradi tega globoko prizadel zlasti delavski ter independentistično⁴ usmerjeni del mesta.⁵ Vendar v Kovačičevi družini selitve niso bile novost, drugače kot pri mnogih, ki so se takrat podali v kako oddaljeno in malo poznano deželo. Ravno nasprotno. Lahko bi celo rekli, da so sodile v družinsko »tradicijo«. Bertov oče Josip je bil rojen v Braziliji, kamor so se bili sredi devetdesetih let 19. stoletja njegovi starši izselili iz Cerknice. Po njihovi smrti so ga še kot otroka poslali v Trst, kjer je živel v sirotišnici in nato pri teti. Z nastopom fašizma je moral kot železničar v Genovo in tu sta se rodila tudi Berto in njegov mlajši brat Silve, medtem ko je bil najmlajši Evgen rojen v Trstu, kamor se je družina vrnila v letih pred drugo svetovno vojno. Po njej je Berto do leta 1948 živel v Jugoslaviji, nakar se je vrnil v Trst in se poročil z Lino Sestan, doma iz Istre. Lina je imela sorodnike v ZDA, h katerim se je takrat izselila tudi njena mama. Ob ukinitvi Svobodnega tržaškega ozemlja in prehodu Trsta pod Italijo je pri Kovačičevih zavladal splošen »izseljenski nemir«. Bertov brat Silve se je po opravljenem študiju na reškem tehniškem zavodu kljub dobri službi v Trstu pripravljal na odhod v ZDA, pri čemer mu

⁴ Zagovorniki Svobodnega tržaškega ozemlja kot samostojne države (it. movimento indipendentista).

⁵ O razmerah, iz katerih se je rodil izseljenski pojav, njegovem poteku in značilnostih. Glej: Fait (1999), Purini (1997), Kalc (1997).

je z jamstveno izjavo pomagala v Chicagu poročena sestrična Anica, a je načrt opustil. Tudi tretji brat Evgen, pomorščak na tovornih ladjah, je ugibal, ali naj sledi svojim številnim delovnim kolegom, ki so postanke v ameriških pristaniščih izkoristili, da so se na skrivaj prebili v notranjost države in ostali tam. Izselsko željo je na koncu uresničil samo Berto s svojo družino. Sicer pa je v širši Kovačičevi družini še veliko izseljencev, ki kažejo na kontinuirano vlogo prostorske mobilnosti v življenjski izkušnji in družbeno-gospodarski logiki tega kroga ljudi.⁶

KOMUNIKACIJSKI SISTEM

Pisma in zvočni trakovi predstavljajo temeljni, a le del komunikacijskega sistema, s katerim Kovačičevi v Avstraliji že pol stoletja vzdržujejo stike z ožjim in širšim krogom sorodnikov in znancev v Trstu ter številnih državah Evrope in Severne Amerike. Druge komponente so razglednice, voščilnice, fotografije, telegrami, filmski trakovi, videokasete, telefonski pogovori in zadnja leta elektronska pošta, ki se je poslužujejo nekateri potomci. Razen telefonskih pogovorov, ki seveda niso zapisani, in elektronske pošte, obsegajo pošiljke iz Avstralije, ki so jih prejeli Bertovi starši in bratje in so se ohranile na Kovačičevem domu v Trstu, več kot 400 kosov gradiva. Od tega je več kot sto pisem, trakov pa 20 (za približno 35 ur). Iz vsebin je mogoče razbrati, da so se nekatera pisma in tudi trakovi izgubili oziroma jih preprosto ni mogoče najti, nekatere trakove pa so uporabili večkrat, tako da so bile prejšnje vsebine zbrisane. Vsekakor je ohranjena velika večina vsega, iz Avstralije poslanega gradiva, ki ga je skupaj s številno drugo korespondenco skrbno shranjeval in čuval Silve Kovačič.⁷

Navedena sporočilna sredstva imajo svoje posebnosti in odigravajo v komunikacijskem sistemu Kovačičeve družine svojstvene funkcije. Klasična sredstva, to so vse oblike pisne komunikacije, in fotografije se pojavljajo, čeprav z nihajočo frekvenco, neprekinjeno vse obdobje. To priča o trajnem in dokaj intenzivnem gojenju stikov, kar ni zanemarljivo, če pomislimo, da so se izselske korespondence pogostokrat prekinjale, ko sta čas in integracija v nova okolja omilila potrebo po komuniciranju z domom, ko so ob generacijskih prehodih odpadle osebne vezi in zaradi vrste drugih, objektivnih in subjektivnih vzrokov. S kvantitativnega vidika lahko rečemo, da v Kovačičevem primeru vsaj do druge polovice devetdesetih let, dokler nam je gradivo dostopno, ni moč opaziti bistveno manjše pogostnosti pošiljk. Vidne pa so spremembe v posameznih vrstah klasičnega komunikacijskega gradiva, zlasti postopno upadanje števila pisem in večanje števila raznih dopisnic. V dolgoročni težnji, ki začne izstopati sredi sedemdesetih let, je sicer zajeta pomembna vsebinska sprememba, in sicer

⁶ Podrobnejši okvirni pregled izselskih izkušenj članov Kovačičeve družine v: Kalc (2002), 151–166.

⁷ Gradivo je pred leti prevzela Silvetova nečakinja Kristina Kovačič in mi ga ljubeznivo dala na razpolago, za kar se ji najiskrejeje zahvaljujem.

prehod od daljšega informativnega dopisovanja, značilnega za prvo dvajsetletje, k izmenjavam pretežno krajših sporočil ob posebnih priložnostih in »kanoničnih« datumih, se pravi, voščilnic in zahval ob praznikih, rojstnih dnevih in drugih osebnih obletnicah, razglednic z letovanj, izletov in podobnega. K večjemu obsegu tovrstnega dopisovanja so prispevale tudi Bertove in Linine tri hčerke, ki jim je mama privzgojila močno čustveno vez do očetovih in svojih roditeljev ter nekaterih najožjih sorodnikov in navado pisanja ob »važnih« datumih. Spremembo v oblikah dopisovanja je treba ne nazadnje gledati v luči evolucijskih faz v življenju družine, potem ko sta se starejši hčerki poročili in se je za njune starše po dvajsetih letih zelo intenzivnih prizadevanj za čim boljši zaslužek in dosego zelenega standarda začelo obdobje relativne delovne razbremenitve in »uživanja« prostega časa, ki ga je bilo prej zelo malo. Razglednice iz raznih krajev Avstralije in od drugod pričajo o pogostnosti, vrsti in geografskem obsegu počitnikovanj, ki postanejo priložnost za pisanje. Mnogo jih je tudi iz Adelaide, torej ne vezanih na izletnikovanje. Oboje se pogosto funkcijsko-tipološko približuje pismom, saj poleg pozdravov vsebuje nekoliko daljše novice iz življenjskega vsakdana. Sporočila so navadno soznačna s posnetkom na razglednici, izbranim namenoma zaradi vizualne povednosti.⁸ Celotna informacija pa je zlasti pri dopisnicah iz Adelaide fragmentarna in indirektno nakazuje na širše medsebojno informiranje, osnovanega tudi na ustni telefonski komunikaciji.

Fotografije imajo spet svojstveno vlogo, vendar je treba razlikovati dve kategoriji. Prve dokumentirajo pomembne trenutke življenjskega ciklusa: rojstva oziroma krste, sveta obhajila in birme, zaroke, poroke kot tudi slovesnost ob pridobitvi avstralskega državljanstva. Pošiljanje fotografij s spominsko vrednostjo in namenom pač sovpada z dogodki, ki so jim posvečene. Dejstvo, da so največkrat profesionalni izdelki, pa jim daje dodaten pomen »uradnosti«. Druga kategorija so fotografije, posnete z domačim fotoaparatom ob najrazličnejših manj pomembnih priložnostih (npr. rojstnih dnevih), in take, ki prikazujejo družinske člane v vsakdanjem življenjskem okolju.

Toliko o »klasičnih« sredstvih komunikacije, se pravi starih in utečenih oblikah izseljenke korespondence. Nova, »nekonvencionalna« sredstva so se pojavila skladno s splošnim uveljavljanjem tehnologije oziroma ko so jo osvojili uporabniki, nekatera pa so po določenem času izpadla iz komunikacijskega sistema. To velja za magnetofonske trakove, ki so jih Kovačičevi uporabljali v šestdesetih letih. To je bil čas relativno umirjenega življenja po prvi, izredno razgibani fazi naporov za dosego trdnih materialnih osnov. Konec obdobja trakov, leta 1970, je povezan s ponovnimi radikalnimi spremembami in dogajanjem v zgodovini družine, ki so spremenili življenjsko dinamiko njenih članov, zavirali nastajanje magnetofonskih zapisov in privilegirali

⁸ Nekaj primerov: panorama mestnih predelov, kamor se je preselila hčerka z družino, kjer je odprla frizerski salon ali kjer ima druga hčerka restavracijo, razglednice o vsakoletni avtomobilski dirki formule 1 po mestnih cestah in podobno, vse z besedili o dogodkih. Avtor besedil je Berto, ki rad poroča o krajevnih značilnostih tudi z izletov in letovanj. Standardna in skoraj nepogrešljiva informacija v njegovem pisanju so klimatske oziroma vremenske razmere.

klasično dopisovanje. Šlo je za poroki starejših hčera, ki sta terjali veliko delovnih in pripravljalnih naporov ter reorganizacijo družinskega življenja. Šlo pa je tudi za odločitev Berta in Line, da zapustita Avstralijo in se z najmlajšo hčerko izselita v bližino New Yorka, kjer je živela Linina mama. Tako sta leta 1973 želela uresničiti načrt, ki jima je propadel leta 1955, ker nista dobila dovoljenja za izselitev v ZDA in sta se podala v Avstralijo, v upanju, da se jima bodo od tam v kratkem odprla vrata Amerike. Po 17 letih Avstralije se je tako spet začelo presajanje v novo okolje, ki pa se je izkazalo kot neprijazno in se je družina po nekajmesečni izkušnji vrnila v Adelaido. Ko so si ponovno uredili življenje, čeprav ne brez težav, saj je bilo treba spet zgraditi hišo, so nastopile relativno ugodnejše okoliščine tudi za uporabo magnetofona, vendar se je z vzpostavitvijo telefonske povezave med Italijo in Avstralijo ta umaknil praktičnejšim in neposrednejšim telefonskim stikom. Očitno je tudi, da je zanimanje za magnetofonsko korespondiranje na obeh straneh preprosto ugasnilo, ker so šle sčasoma družine v Avstraliji in Trstu svojo razvojno pot. S porokami druge in rojstvom tretje generacije so se vzpostavile nove relacijske mreže in se preusmerile čustvene pozornosti. Gotovo pa sta leta 1973, na povratku iz ZDA v Avstralijo, k temu pripomogla tudi obisk Trsta in snidenje Berta, Line in Silvie z Bertovo še živečo mamo, bratoma in sorodstvom. Neposredni stik z domačimi kraji in ljudmi je delno potešil čustveno praznino, ki sta jo leta in leta ustvarjala domotožje in oddaljenost od doma.

Leta 1967 so Kovačičevi svoj komunikacijski sistem posodobili še z 8-milimetrskimi filmi, ki so jih svojcem v Trst pošiljali po pošti v posebnih ovojnica, podobno kot magnetofonske trakove. Filmi so zanimivi oblikovno in vsebinsko, vendar jih tu še ne moremo podrobneje predstaviti. Naj povemo samo, da jih je več deset, časovno segajo nekako do konca osemdesetih let⁹ in da je bil del posnet na potovanjih, tudi med drugim obiskom Berta in Line v Evropi leta 1985. Poslani iz Avstralije pa imajo podobne funkcije kot fotografije in razglednice. V prvem obdobju so pretežno spominski in prikazujejo dogodke, kot so obhajila, birme, zaroke in poroke. Kasnejši so bolj dokumentarni in želijo naslovnike seznaniti z okoljem, znamenitostmi in načinom življenja v Avstraliji.

ZVOČNA PISMA

Magnetofonski trakovi v svojem času niso izpodrinili pisemskega komuniciranja, ki se je sicer nekoliko zmanjšalo. Že to kaže, da ni šlo za nadomestno obliko vzdrževanja stikov in da je pisana beseda ohranila pomen in sporočilno vlogo. S trakov je zaznati skrb za ohranitev pisnih vezi, saj je zaznavanje zapisane besede in pisma bolj konkretno, pa tudi zaradi tega, ker so še vedno prihajala iz Trsta pisma in se je zlasti Lini zdelo potrebno, da se v znak spoštovanja odgovori na enak način. Vrh tega je bilo

⁹ Zaradi montaž in ker na ovojnicah ni datuma, še niso bili točneje ugotovljeni število filmov, časovni obseg in pogostnost pošiljk.

pismo bolj formalno in uradno in so se ga posluževali za obravnavo dogodkov ali tem, kot so bile smrt družinskega člana, urejanje nasledstva, »kratki stiki« ali nesporazumi med sorodstvom ipd., o katerih na trakovih ni govora oziroma so obravnavane kasneje, bolj podrobno in poglobljeno. Pri tem je treba upoštevati, da je pismo potovalo hitreje in je zato omogočalo hitrejše obveščanje in napovedovanje dogodkov.¹⁰

Z vidika nastajanja oziroma sestavljanja besedila so trakovi vsekakor pomenili veliko olajšanje, ker je pisanje za naše osebe v izseljenstvu in doma predstavljalo precejšen napor. Ta problem in pomanjkanje časa sami redno poudarjajo v pismih z zgovornimi stavki, kot: »Dragi Genio! Oprosti, če ti nisem takoj odgovoril, ker sem vedno prezaposlen, delam 80 ur na teden, tako nimam časa niti, da bi si počistil čevlje ...« ali »... prosila sem Berta, naj piše, a je tako utrujen in ko ima malo časa, prav ne more. In tako tudi jaz sedaj pišem, ampak imam trdo roko, tako da moram večkrat počivati. To je Avstralija.«¹¹ Poleg fizičnega napora za utrujeno delavsko roko, nevajeno sukanja peresa, je šlo še za miselni napor, iskanje prave zbranosti, potrebne za oblikovanje vsebine in predvsem ustrezno izražanje misli v knjižnem jeziku. Naši korespondenti se pri pisnem izražanju namreč trudijo uporabljati standardno italijanščino, kar jim velevala logika povezovanja pisnega procesa z akulturacijo in uradnostjo pisane besede. Jezika so se učili v šoli in so z njim še vedno v stiku po italijanskem radiu. Aktivno in predvsem pisno pa ga ne obvladajo najbolje, ker je bil doma njihov običajni pogovorni jezik tržaški dialekt, ki ga precej dobro poznajo obe starejši in predvsem pasivno tudi mlajša hčerka, v širšem okolju pa angleščina. Pri tržaškem delu družine je poleg italijanščine (tudi v tem primeru pretežno tržaščine, vendar je glede na okolje več prostora tudi za aktivno standardno italijanščino) v rabi še narečna slovenščina.¹² Magnetofonski trakovi pomenijo premostitev tehničnih ovir, saj postane komunikacija manj formalna, bolj sproščena in neposrednejša, v vsakdanjem jeziku in brez slogovnih omejitev, skrbi za pravopis in lepomiselnost, ki otežujejo pisno izražanje.

Vendar magnetofonsko komuniciranje ni rešilo časovnega problema, prej obratno, postavljalo pa je tudi nezanemarljive organizacijske zahteve. Oblikovanje pisma je Kovačičem jemalo relativno malo časa, saj so se obremenjevali zlasti z miselno pripravo na pisanje (lahko bi rekli priganjanjem k pisanju),¹³ iskanjem ugodnega tre-

¹⁰ Trakove so zaradi stroškov pošiljali z ladjo, medtem ko so pisma potovala z letalsko pošto.

¹¹ Berto Kovačič Evgenu Kovačiču, 13. septembra 1959; Lina Sestan Kovačič družini Kovačič, 28. marca 1963.

¹² Iz druge korespondence sicer izhaja, da nekateri člani družine v Trstu (zlasti Evgen) zelo dobro obvladajo knjižno italijanščino in se dokaj nadarjeno pisno izražajo v njej. Glede pisne rabe jezika je razen različnih individualnih sposobnosti in nivojev znanja mogoče opozoriti, da je bila v času šolanja naših piscev standardna italijanščina dokaj učena in vzvišeno retorična, torej zelo oddaljena od pogovornega, skoraj izključno narečnega jezika t. i. nižjih slojev, in težko obvladljiva z osnovnošolsko izobrazbo. Šola je uveljavljala posebno jezikovno obliko, t. i. šolsko italijanščino, ki je bila neobičajna tudi v primerjavi z učenim pogovornim jezikom. O tem podrobno Cortelazzo (1995).

¹³ Večkrat beremo stavke, kot: »Dragi Genio, oprosti našemu molku, ampak čakala sem, da bo pisal Berto, ker pa nima nikoli časa, sem se tega lotila jaz...« (Lina Sestan Kovačič Evgenu Kovačiču,

nutka in potrebne discipline. Pisma so poleg tega redkokdaj presegala dolžino dveh strani (okrog 450 besed). Zvočni zapisi pa trajajo od ene do dveh ur. Njihova priprava in izvedba je torej terjala neprimerno več časa in tudi časovnega usklajevanja, saj je zvočno komunikacijsko sredstvo odprlo možnost neposrednega nastopanja vsem članom družine, brez diskriminiranja nepismenih (otrok) ali pisanja nevoljnih. Težnja je bila, da so na vsakem magnetofonskem posnetku nastopili prav vsi in običajno še kaki prijatelji ali znanci.

Sprva, ko še niso imeli svojega magnetofona, je bilo posebno problematično. Tako za snemanje kot za poslušanje trakov so se morali zbrati vsi člani družine in nastopajoči pri prijateljih, ki so dali na voljo aparat, ali pa jih gostiti doma. Kvečjemu so si aparat izposodili za en dan. Treba je bilo torej uskladiti prosti čas in voljo enih in drugih, kar je oteževala še nezanemarljiva oddaljenost bivališč. Šlo je skratka za prave družinske obiske, med katerimi ob večurnem in predvsem za otroke utrudljivem sedenju okrog magnetofona ni smela manjkati primerna pogostitev. Pričakovanje teh trenutkov je bilo, jasno, veliko.¹⁴ Podobno se je dogajalo tudi v Trstu, kjer na začetku ravno tako niso imeli lastnega aparata in so prva zvočna pisma poslušali in posneli pri svojcih Kovačičevih avstralskih prijateljev. Zanimivo je, da je ta potreba in sploh prijateljska zveza v izseljenstvu prispevala k vzpostavitvi oziroma vzdrževanju stikov med sorodniki izseljencev v Trstu.

Nabava aparata je olajšala usklajevanje in dopuščala večjo fleksibilnost snemanja. To se odraža tudi v dveh različnih tipologijah zvočnega zapisa in načinih uporabe magnetofona. Prvi trakovi, posneti z izposojenim magnetofonom, so namreč nastali tako rekoč v enem zamahu, navadno v sobotnem popoldnevu ali večeru, in so sad kar dolgotrajnih priprav. Podobni so javnim predstavam z vrsto nastopajočih, ki si sledijo po točno določenem scenariju, s tem da je govorjenje povsem prosto in je dovolj prostora tudi za vsebinsko improvizacijo. Vendar samo proti koncu trakov, medtem ko so bile teme in vrstni red zaradi čim boljše izkoriščenega časa, namenjenega snemanju, in dolžine trakov večinoma natančno pripravljene. Očitna je tudi skrb dati od sebe »najboljšo predstavo«, naslovnike čim bolj razveseliti ter pokazati značilnosti in sposobnosti vsakega nastopajočega, posebno otrok. »Program« drugega izmed trakov nam vse lepo ponazori: uvodni pozdrav je zaupan najmlajši, v Avstraliji rojeni hčerki Silvii, ki je v Trstu osebno ne poznajo. Ker je stara komaj 5 let in ima težave s tržaščino, ji iz

10. novembra 1960; Lina Sestan Kovačič Evgeniji Kovačič, 9. oktobra 1962). Podobno je na trakovih: »Jaz mu pravim, piši mami. On pa se usede in gleda televizijo« (trak 1, 1962).

¹⁴ V nekem pismu beremo: »... pred nekaj dnevi smo prejeli vaš trak, ampak za poslušanje smo morali čakati cel teden...« (Lina Sestan Kovačič tastoma in svakom v Trstu, 28. marca 1963). O pričakovanju in organizacijskih težavah snemanja je govor tudi na prvih trakovih. Lina: »Že tri tedne čakamo, da bi posneli ta trak. Veste, ko ni doma magnetofona ... Biti odvisni od drugih ... In še to, ko greš k njim, ali pridejo k tebi, morajo čakati, da končaš ... Tudi tebi je težko govoriti, te jezi, ker ne najdeš besed.« Ravno tako je govor o redkejšem pisanju pisem, katerih število najbolj upade ravno v tistem času, najbrž zato, ker so pozornost, zanimanje in energija usmerjeni predvsem v zvočno komuniciranje (trak 2, november 1962).

ozadja ljubeznive pozdravne stavke za vsakega posameznika »na oni strani« sugerira mama Lina. Nato Lina napove glasbeno točko Silvie, ki zapoje pesmico v angleščini in znova ponavlja sugerirane misli. Sledi Linin nagovor Bertovim staršem, v katerem se jim zahvaljuje za prejeto »zvočno« pošto ter poroča o delu in gradnji hiše. Po ponovni Silviini glasbeni točki je končno na vrsti Berto, ki dolgo in podrobno pripoveduje o delu, gmotnem stanju, življenju, doseženem standardu, hiši, vrtu in mnogočem drugem. Lina nadaljuje s poročanjem o hčerkah, šolanju in pomoči pri hiši, nakar sledita recitacija in harmonikarski nastop drugorojenke Adriane, nato pa nastopi še prvorojenka Irena. Ta se še dobro spominja »nonotov« in stricev, jih pozdravlja, igra na harmoniko in jih vabi, naj zplešejo, prosi, naj tudi oni na prihodnjem traku kaj zapojejo in zaigrajo na kitaro in mandolino. Mikrofon vzame zopet Lina, ki ponovno dolgo pripoveduje o hčerkah in predvsem o svoji materi v Ameriki, razlogih za redko pisanje in domotožju. Trak se počasi izteka, pripravljeni »program« je izčrpan, do konca pa sledijo najprej pozdravi, zahvale, poizvedovanje o raznih ljudeh, nekaj prošenj, pozdravi gostujočih prijateljev, lastnikov magnetofona, spet krog pozdravov vseh prisotnih in poljubčki starejših hčerk, dokler Berto ne zaključi: »Nimamo več kaj povedati. Zapeli bomo vsi skupaj v spomin na Trst«. Traku je še nekaj: spet pozdravi vsevprek in za konec še pesem.¹⁵

Ko so sorodniki v Trstu kupili magnetofon in enega poslali v Avstralijo,¹⁶ je potekalo snemanje po delih in posnetek je nastajal tudi po več tednov. Še vedno se z vsakega traku oglašajo vsi člani družine in razne druge osebe, vendar ne nastopajo nujno vsi skupaj, pač pa tudi posamezno ali po skupinah, skladno z izbirami oziroma prisotnostjo ali odsotnostjo v času snemanja. Snemanje je seveda močno olajšano, ker si vsak lahko po svoje določi čas snemanja. S tem pa nekoliko zbledi »socialni moment«, ki ga je predstavljalo skupinsko snemanje, in posnetki kljub številnim nastopajočim niso več pravi kolektivni izdelki. Tudi poslušanje in »doživljanje« prejetih posnetkov ni več nujno skupinsko. Trakovi se tako približajo pismom, ki jih ravno tako pogosto sestavi več piscev, vsak v svojem času.

Največja novost lastnega magnetofona pa je, da kaj kmalu postane neke vrste družinski član ali gost, soudeležen v vsakdanjem življenju in poseblja naslovnike. Čeprav deli zapisov še vedno nastajajo po načrtu in s pripravo, magnetofon uporabljajo vse pogosteje tako, da ga preprosto prižgejo, medtem ko so pri mizi, med likanjem, šivanjem, pomivanjem posode, pospravljanjem, celo med umivanjem in drugimi hišnimi opravili, skratka med normalnim domačim življenjem, ter se po traku pogovarjajo z domačimi v Trstu. Pripovedujejo jim o najrazličnejših stvareh in jih pritegnejo v medsebojne debate, kot če bi bili dejansko navzoči. Prehajanje k taki rabi magnetofona je

¹⁵ Trak so posneli v soboto zvečer pri Kovačičevih v spalnici, kjer je več ur vztrajala cela družina. Medtem so prijatelji, lastniki magnetofona, v dnevni sobi gledali televizijo (trak 1, 1962).

¹⁶ Gre za takrat v Italiji zelo popularen magnetofon Geloso s tremi snemalnimi hitrostmi in značilnimi barvnimi upravljalnimi tipkami, ki ga je izdelovala istoimenska tovarna elektrotehnike v Milanu (<http://www.qsl.net/i0jx/geloso.html>). Iz korespondence izvemo, da je stal 38.000 lir. Da bi prihranili nezanemarljiv strošek pošiljanja po pošti, jim ga je prinesla gospa, ki se je takrat preselila k sinu v Avstralijo (Lina Sestan Kovačič tastoma in svakom v Trstu, 28. marca 1963).

nedvomno povezano s premoščanjem problema časa, ki ga terja organizirano in tematsko pripravljeno snemanje. Je pa tudi posledica »naravnega« razvoja te komunikacijske oblike in njene funkcije. Na začetku je zaradi novosti vladalo veliko navdušenje za izmenjavo trakov in prizadevali so si, da bi nanje strnili čimveč vsega, kar se je bilo zgodilo od časa izselitve in o čemer so si z obeh strani le skopo poročali pisno. Sčasoma navdušenje prepusti prostor bolj umirjenim tonom, včasih celo nekakšni rutini, predvsem pa se spremenijo teme. Vse bolj govorijo o sprotnih, vsakdanjih stvareh in izjemnih dogodkih,¹⁷ čeprav ne manjka niti »brskanja« po spominu, podoživljanja tržaške in avstralske preteklosti. Po začetnem izrisanju družinske podobe v avstralskem okolju, ki izzveni v smislu nadoknadenja zamujenega v letih »molka«, lahko rečemo, da trakovi ujamejo realni ritem časa in postanejo vse bolj spremljevalci vsakdanjega življenja. To se delno pozna v postopnem številčnem upadanju, v težavnejšem in daljšem pripravljanju, včasih tudi v zadregi, kako jih napolniti. Če zmanjka »snovi«, pa tudi sicer, so dragocen spodbujevalni pripomoček fotografije, prejete iz Trsta; položijo jih na mizo ter iz njih črpajo iztočnice in asociacije za obujanje spominov, izpraševanje naslovnikov o tej in oni podrobnosti, pripovedovanje o sebi in življenju v Avstraliji.

MOČ ZVOKA IN GOVORJENE BESEDE

Po strukturi in temah besednega sporočila so trakovi v osnovi zelo podobni pisnom, tako da jih lahko upravičeno imenujemo zvočna pisma.¹⁸ Vendar so vsebine v pisni obliki precej skope in, kot omenjeno, pogostokrat jezikovno okorne, nedorečene. Slutiti dajejo, da pisec ni napisal vsega in tako, kot bi si želel. Na trakovih se pripovedi po obsegu znatno povečajo in zelo razživijo. Teme so v tekočem pogovornem jeziku obravnavane temeljiteje, opisane pogosto v najdrobnejših detajlih, tako da beseda uspešno nadomešča oko in poslušalcu pričara slikovite predstave.¹⁹ Pri tem pridejo do

¹⁷ Berto: »Za sedaj toliko. Komaj bo kakšna novost, vam posnamemo nov trak, po kosih, z vsemi novostmi.« (trak 14, 21.–28. junija 1967).

¹⁸ Omembe vredno je, da se tudi trakovi pogosto začenjajo s tipično pisemskim uvodom ali vsaj datumom (npr.: »Tukaj Adelaide, dne 4. julija 1963. Govori Berto«). To se pojavi, ko steče pogostejša izmenjava trakov in se zaradi poštnih zamud kronološki red posnetkov zameša. Ker se tudi tovrstna komunikacija podobno kot navadna korespondenca odvija v glavnem izmenjaje (prejetemu zvočnemu pismu sledi odgovor itd.), so za lažjo kronološko identifikacijo trakov koristne časovne koordinate. Navajanje datuma je povezano tudi z dejstvom, da so trakovi včasih nastajali več tednov, zato je na začetku vsakega snemanja na istem traku tudi več datumov.

¹⁹ Nekaj primerov opisovanja: Lina: »Da vam povemo malce o hiši [na novo zgrajeni, v katero so se vselili pred kratkim, op. A. Kalc]. Imamo kopalnico, izredno lepo, vso v roza barvi in biserovini, kopelna kad je tudi roza, medtem ko sta lijak in terasa roza in črne barve, na pikice, ploščice pa so vse z biserovimi ostenki. V kuhinji imamo vse belo, rumeno in plavkasto. Nismo pa še uspeli položiti ploščic na tla, ampak upamo, da bo do božiča tudi to narejeno. Tudi pohištva še nimamo. Veste, uspeli smo dati depozit za hišo in za otroke, ki gredo v šolo, je treba odšteti dosti denarja...« (trak 1, 1962) »Za hišo imamo lep kos zemljišča, velik. Tu je navada sejati tisto travico za

izraza pripovedniške sposobnosti posameznikov, v čemer izstopa Lina, ki prevzame vodilno vlogo v tovrstni komunikaciji, tako glede pestrosti in preglednosti vsebin kot z vidika jezikovne spretnosti. Če je Berto dober in sproščen pripovedovalec, je Lina po linearnosti, fluidnosti in splošni učinkovitosti govornega sporočanja preprosto rečeno »žensko« nadarjena. Lina je tudi več časa doma, med domačimi opravili ima več priložnosti za snemanje in je bolj zavzeta za gojenje stikov s svojci. Dolgoročno se glede na okoliščine in namembnost komuniciranja nastopanje in vloge vsekakor spreminjajo. Po očetovi smrti leta 1964 postane aktivnejši Berto, ki si vzame več časa za pripravo trakov, tudi ker tako želi biti bližje mami.²⁰ Na zadnjih trakovih pa prideta bolj do izraza starejši hčerki, ker je to čas njunih zarok, ko se svojcem v Trstu predstavljata tudi bodoča Bertova in Linina zeta.²¹

Sporočilnost zvočnih pisem pa znatno presega samo besedno pomensko raven. Izrazna moč govorjene besede izzzveni v vsej svoji neposrednosti, toplini glasu in emocionalnem naboju, ki prenaša tudi trenutno vzdušje okolja in počutje govorca. Glasovi oseb, ki se med seboj niso slišale sedem let, odraslih, še bolj pa otrok, so bili že sami po sebi nekaj nepopisnega. Pri Bertovih starših v Trstu je prvi trak povzročil veliko razburjenje, tako da je Bertova mama »celo noč sanjala o tem«. Da bi jih še bolj presenetili, so ga nalašč odposlali nenapovedano, ravno tako kot Linini mami v Ameriko, kjer so pričakovali enak učinek.²² V Avstraliji je bil prvi trak iz Trsta prav tako veliko doživetje in tudi naslednje so, če so le našli čas in priložnost, posamezno ali skupinsko poslušali po večkrat.²³ Glasovi so bili pravzaprav prvina tega sporočanja, prej kot sama vsebina. Takole sporoča Berto očetu po prvem traku: »Tudi name je naredilo velik vtis ... Tako je lažje za nas, da se vsaj poslušamo, da vsaj slišimo glas in se malo potolažimo«. Od tod skrb, da bi čim več posneli,²⁴ in prošnje, da bi posnetke čim več ljudi z »one strani« tudi

imet nizek travnik, ampak mi je še nismo posejali. Imamo pa vseeno lepo travo zadaj, spredaj pa jo bomo sejali, ko bomo lepo uredili prehod z betonsko ploščo. Imamo pa toliko tistih trt. Na eni strani *yarde* sem jih že obstrigla, posejala sem tudi cikorijo, koromač in imamo izvrsten radič, hvala vam seveda [ker so jim semena poslali iz Trsta, op. A. Kalc]« (trak 4, 29.–31. maja 1963).

²⁰ Trak 9, avgust 1964.

²¹ Trak 13, 20. novembra – 25. decembra 1969.

²² Lina: »Tudi njej smo ga poslali brez obvestila, ne da bi prej pisali. Mislim, da je tudi njo zadela kap.« Berto: »Mislim, da ste bili presenečeni, ko ste prejeli naš trak in ste slišali naše glasove [...] modernost danes napreduje tako, da se poslušamo na trakovih, enkrat tega ni bilo« (trak 1, 1962).

²³ Lina: »Zadovoljni smo bili slišati vaš glas« (trak 1, 1962). Berto: »Vaš trak sem poslušal že drugič. Eno nedeljo sem prišel domov in je bil ravno registrator na mizi [prijatelji so jim magnetofon posodili za ves dan, da bi lahko mirneje snemali, op. A. Kalc] in sem poslušal« (trak 2, november 1962). Lina: »Slišati samo enkrat ni nič. Niti ne utegneš razumet. Tako, ko sem bila en dan doma in sem likala, sem jih vrtela enega za drugim in tako sem jih poslušala vse še enkrat. Zelo lepo vas je poslušat, tudi ta mala [Silvia, op. A. Kalc] zelo rada poslušata nonota, nono. Stalno me sprašuje, naj prižgem ... Vsakokrat, ko jih vrtim, mi gre na jok. Slišati glasove otrok [Bertovega brata Evgena, op. A. Kalc]. Potem imam cel dan pokvarjen...« (trak 4, 29.–31. maja 1963).

²⁴ Berto: »Naslednji trak, ki ga bom pripravil, bo večji, da boste imeli kaj poslušati« (trak 2, november 1962).

poslušalo, tako da so v Trstu po naročilu iz Avstralije obiskovali sorodnike in prijatelje z magnetofonom. Iz Avstralije je prihajala tudi spodbuda, da bi se oglašali vsi in čim dlje govorili. Nekateri se namreč dolgo niso mogli privaditi pogovarjanju po magnetofonu, ker ni enostavno govoriti osebam, ki te direktno ne poslušajo, in predvsem, ker ti ob misli na naslovnika »emocija zaduši besedo v grlu«. ²⁵

Skupinskost poročanja in efekti žive besede prvi trenutek najbolj prevzamejo poslušalca. Kot omenjeno, vsebino pogostokrat dodatno popestrijo glasbene točke, petje in igranje tržaških in avstralskih pesmi na harmoniko in kitaro. Včasih je avstralska glasba posneta z radia ali s plošč. Zvočna dimenzija sporočilnega sredstva pa s tem še ni izčrpana. Trakovi prinašajo tudi zvoke trenutnega dogajanja in vsakdanjega življenja. V njih slišimo npr. zvoke ob pripravljanju kosila, obedovanju, pomivanju in pospravljanju posode, ropote iz sosednje sobe, kjer nekdo opravlja hišna opravila ali se otroci igrajo, govorjenje iz soseščine, ptičje petje na vrtu, hrup cestnega prometa, sirene rešilcev, ki drvi v bližnjo bolnišnico, naliv, radijske in televizijske programe iz ozadja, najrazličnejše epizode oziroma situacije iz družinskega življenja in podobno. Vse to je včasih posneto tudi namenoma, saj si v Avstraliji npr. želijo slišati zavijanje tržaške burje, klepetanje iz soseščine, kjer so pred odhodom stanovali, hrup gostega prometa in avtobusov, ki s težavo premagujejo strmino Ulice Commerciale iz Trsta proti Opčinam. Sami pa v Trst ob opisih posredujejo tudi zvoke svojega okolja, vštevši brnenje novega avtomobila, pralnega stroja in kosilnice. Ob človeških glasovih in besedah sta tako prihajala do izraza po eni strani »zvočni spomin«, ki je pomagal ohranjati in obnavljati spominske podobe zapuščenega okolja, in zvoki, ki so soustvarjali predstave novega. Vse to je dajalo občutek bližine in je omogočalo, da sta se tako oddaljena svetova med seboj neposredneje sodoživljala, tako v trenutni kot v dolgi časovni sekvenci. V primerjavi s pismi v magnetofonskem komuniciranju izstopa ravno njegova časovna dimenzija, ker je to sredstvo sposobno ujeti potek dogajanja in stvarno prenašati izseke tekočega življenja, vključno s trenutnim vzdušjem okolice in duševnim počutjem govorcev. Mediacija in recipročna participacija sta tembolj neposredni, čim bolj sproščena ter režijsko nenačrtna postane uporaba magnetofona in poslušalca neprenehoma vpleta v dogajanje.

Oglejmo si nekaj primerov: pripovedovanje naenkrat prekine zvonjenje pri vratih: »Oprostite,« reče pripovedovalec, ne da bi prekinil snemanje, »zdaj je prišel kruh. Mo-

²⁵ Težko sta se oglašala zlasti Bertova mama in brat Silve. Čustva pa so premagala tudi živahne govorce, kot je bil Berto. Lina: »Trikrat je začel govorit [v mikrofon, op. A. Kalc], a ni mogel.« Berto: »Lina me pomiri, mi reče: Kako govoriš? ... sem zgrabil kitaro in sem začel igrati. Tako je otožnost minila.« Še bolj poveden je prizor, ko je Bertov prijatelj in delodajalec prvič pozdravljaj svojo mater. Dolgo so ga morali prepričevati, preden so ga nekega večera pripravili do tega. Beseda pa ni hotela steči. Berto: »Tu je tudi Aldo in ker nima korajže govorit, mu bom nalil kozarec vina, da bo šlo lažje. [...] Aldo, samo pozdravi, ne! Prihodnjič boš več govoril in vse razložil, hudiča!« Lina: »Samo pozdrave, glejte, trak se vrti, samo dve besedi.« Berto: »Nič hudega, ne, dve solzi sta prišli tudi meni, ne samo tebi.« Aldo: »Ne morem...« Berto: »Korajžno! Kako ne moreš? Korajžno, daj, pij še malo!« (trak 4, 29.–31. maja 1963).

ram ponj. V petkih prinesejo vedno kruh tudi za soboto in nedeljo.« Lina kuha kosilo in sproti pripoveduje, kaj počne. Sliši se vretje vode, zven razne posode, pokrovka, ki poskakuje pod pritiskom pare, zvok noža, s katerim reže Lina idr. Nekaj ji pade na tla in ko se pripogne, da bi stvar pobrala, naenkrat krikne, ker jo močno zaboli v hrbtu. Poslušalci, čeprav posredno, živo sodoživljajo ne samo dogajanje, ampak tudi Linino bolečino. Berto govori, naenkrat se iz ozadja zasliši jok Silvie, ki je izgubila partijo monopolija, ali pa Silvia med snemanjem priteče voščiti očetu lahko noč, ki odvrne: »Pojdi spat, pojdi!« in nadaljuje s hripavim glasom: »Sem v postelji, sem bolan, boli me grlo.« ... »Ja, ta radič je res dober ... grenak ... kot mora biti ... in kako lepo raste ...« komentirajo vsi skupaj, zbrani pri večerji ob Bertovem rojstnem dnevu, ki so jo v celoti posneli, da bi tržaški svojci delili z njimi praznični trenutek. Med najbolj simpatičnimi in povednimi primeri, ki dajejo razumeti neposrednost magnetofonskega komuniciranja in njegovo sposobnost vsaj navidezno premagovati daljavo, je nedvomno sledeči pogovor: »Sedim pri mizi. Jem kruh z mlekom. Hočete malo?«

Vse zvoke, da ne govorimo o Lininem mišičnem pretegu, razočarani otroški reakciji ob igri, Bertovem hripavem glasu in slastnem uživanju na domačem vrtu pridelane zelenjave bi še spretna roka s težavo ubesedila tako realistično, kot je natanko zabeležilo in preneslo na drugo stran sveta zvočno pismo. Pisana beseda ne bi zmogla tako učinkovito pričarati tona glasu in stanja duha govorcev, ko izražajo svoje skrbi zaradi dolgov, ki so jih imeli zaradi gradnje hiše, radostnega vzdušja ob odvijanju paketa, poslanega iz Trsta, užaljenosti ob spoznanju, da v njem ni ničesar za Berta, ki je bil pravkar slavil rojstni dan, sanj in želja glede bodočnosti, resigniranosti ob misli, da se morda nikoli več ne srečajo s svojci v Trstu, občutka oddaljenosti in samote, ki so spremljali posamezne trenutke.²⁶ Tudi utrujenost postane bolj otipljiva, ko slišimo Berta zvečer po celodnevem delu odpreti hišna vrata in vstopiti v sobo, njegove prve, nekoliko zadihane stavke, dokler si malo ne odpočije in se umiri, ali pa, ko snema med tuširanjem, ki mu ublaži utrujenost in postopno sprošča tok pripovedovanja. Podobno velja za Lino, ko pravi: »Osem ur delaš, dviguješ motorje in nato hočejo, da delaš še nadure. In danes sem še položila pod po celi hiši. Trudna sem, da ne morem več.« V dolgi časovni dimenziji prihaja do izraza individualni razvoj ljudi, zlasti otrok, ki odrasčajo, se učijo govoriti, menjajo glas in se razvijajo, si ustvarjajo značaj, se srečujejo s pomembnimi etapami življenjskega ciklusa. Skratka, slediti je mogoče tako trenutnemu kot časovno daljšemu obdobju osebnega in kolektivnega družinskega življenja.

VSEBINE

Kot omenjeno, so tako v pisnem kot zvočnem komuniciranju naše osebe obravnavale (pa tudi zamolčale) številne vsebine in teme. Teh je toliko, da bi jim morali

²⁶ Eden od primerov, kjer je pri prenašanju vzdušja moč govornice besede v primerjavi s pisano najbolj očitna: »Grdo je biti daleč, ko si bolan« (trak 10, 21. maja 1965).

posvetiti več multidisciplinarnih študij. Pri tem bi bilo dragoceno tudi gradivo, ki so ga iz Trsta in drugih krajev dobivali Kovačičevi v Adelaidi, še najbolj zvočna pisma. Ni nam uspelo izvedeti, ali se je med selitvami družine ta dokumentacija porazgubila, ali se je še kaj ohranilo.²⁷ Že sam razpoložljivi material vsekakor omogoča precej podrobno zgodovinsko rekonstrukcijo izseljenske družine Kovačič skozi dolgo, večgeneracijsko časovno obdobje. Z izjemnim številom informacij ponuja vpogled v mnogotere aspekte osebnega in širšega družbenega značaja, ki bi drugače ne ostali zapisani oziroma – kot sem imel priložnost ugotoviti s primerjavo pričevanj, zabeleženih med obiskom nekaterih članov leta 2000 v Trstu – se iz zgodovinskega spomina pokažejo z drugačnimi poudarki. V sočasnem gradivu je zajet življenjski cikel skupine in posameznika, dejavniki, ki so ga na razne načine krojili, in drugo, kar ga je spremljalo.

Na trakovih, ki so, kot rečeno, tako eksplicitno kot implicitno najbolj povedni, pridejo na primer jasno do izraza življenjsko načrtovanje, prioritete, cilji in strategije za njihovo doseganje. Glede tega so vredni posebne omembe številni deli, v katerih je govor o delu, dobrem ali nezadostnem zaslužku in vlaganju prisluženih sredstev oziroma zaslužka, saj so se priseljenci v Avstraliji pod silo razmer, a tudi zaradi razvitejšega sistema, navajali na kreditno kupovanje, ki so se ga v starem kraju kolikor mogoče izogibali. Zanimive so informacije o organizaciji družinskega življenja, vlogah družinskih članov in preustroju dinamik v raznih časovnih fazah. Razbrati je mogoče poglede na življenje in družbo, sistem vrednot, vprašanje vzgoje otrok in seveda osvajanja novih načinov življenja, spreminjanje miselnosti v širšem pomenu besede, doživljanje »nove domovine« in njeno postopno vsrkavanje, hkrati pa ohranjanje mnogih »dobrih« starih navad.²⁸ Pomembno je ne nazadnje vse, kar razkriva način in vrsto razmerij s stari krajem ter izgrajevanje in delovanje novega socialnega »networka« v novem.

²⁷ V družinskem arhivu v Trstu je na voljo samo daljši trak s pomembnejšimi očetovimi nagovori, ki ga je po očetovi smrti leta 1964 iz posameznih zvočnih pisem posnel Berto Kovačič in ga za spomin poslal svojcem.

²⁸ O omenjenih vidikih so izrazito pomenljivi že nekateri posamezni stavki, izrezani iz širših kontekstov. Hiša in urejanje materialnih razmer so npr. terjali trdo delo in žrtve, ki so zadevale tudi najmlajše. Ko so se šalili z Ireno, da je skuhalo izvrstno mineštro, a brez zabele, je takoj našla ustrezno opravičilo: »Skuhala sem jo brez zabele, da ne bomo trošili denarja.« Ko je bil Berto leta 1967 zaradi gospodarske krize več mesecev brezposeln, je prevzel gospodinjstvo, Lina pa je hodila v službo. Ko pa sta bila v službi oba, je bil gospodinski delovni cikel konec tedna naslednji: »Ob sobotah gremo nakupit hrane, poravnat dolgove in naredimo žehto od celega tedna; v nedeljah je na vrsti čiščenje, likanje in le včasih si privoščimo čas za mašo.« Sicer so bili vsi sposobni za delo polno angažirani. Lina: »Sedaj smo vsi doma. Adriana lika, Irene pomiva posodo,« ali: »Berto pomiva posodo, Silvia jo briše in pospravlja.« Lina je bila po rojstvu Silvie nekaj časa doma, vendar je šla potem zopet v službo, ker »tu ni kot doma, z eno plačo se težko živi«. Deklico so dali v varstvo, kar si je Lina pogosto očitala, ker je »otrok najrajši z mamom«. Da bi se temu izognili in prihranili nekaj denarja, jo je kasneje, ko je delala kot čistilka, jemala s seboj v službo. Nakupi odražajo trenutno gmotno stanje in odnos do denarja. Lina: »Kupili smo ta rabljeni kavč, da bo le začasno, pa ga še nismo zamenjali.« Ko so kupili novo opremo pa: »Končno smo kupili novo sprejemnico. Upajmo, da nam bo trajala celo življenje.« Glede miselnosti naj kot enega od mnogih

Prav posebnega poudarka pa se nam zdi vreden problem identitete, pri čemer mislimo predvsem na odnos do etnične oziroma narodne pripadnosti. Kulturni šok ob stiku z novim okoljem, akulturacija, integracija in identifikacija so kot znano med vidnimi temami izseljenske oziroma priseljenske problematike. Vendar je naš primer s tega vidika nekoliko poseben, ker se Kovačičevi s problemom etnične drugačnosti kot priseljenci v Avstraliji niso soočili prvič, ampak so ga že globoko zasidranega v zavesti in izkušnji prinesli s seboj iz starega kraja. Kot »drugorodci« so bili namreč pod fašizmom podvrženi nasilni italijanizaciji. Poleg tega se je Trst kot stičišče romanskega in slovanskega sveta od nekdaj soočal s kontrapozicijo med dominantno italijansko in manjšinsko slovensko etnično komponento ter asimilacijo slovenskega prebivalstva. Podobno, čeprav z drugačnimi variantami, velja tudi za Istro, od koder je doma Lina. Tako Istra kot Trst sta se razdvajala ob vprašanju lastne kulturne in narodne identitete, v polpretekli zgodovini pa tudi okrog svoje državne pripadnosti. S temi vprašanji je povezano tudi množično izseljevanje iz Trsta v Avstralijo v petdesetih letih. Mnogi niso odhajali samo zaradi gospodarske krize in psihoze brezperspektivnosti, ki je zavladata po prehodu Trsta v italijansko državo leta 1954. Za odhod so se odločali zaradi razpustitve Svobodnega tržaškega ozemlja, multietnične »državice« pod anglo-ameriško vojaško upravo, v kateri so videli najbolj pravično ali vsaj najugodnejšo rešitev tržaškega vprašanja. Do italijanske države so bili Slovenci posebej nezaupljivi, čeprav se je kazala v demokratični preobledi. Nezaupanje do nje pa je gojil tudi del italijanskega (ali bolje rečeno italijansko govorečega) prebivalstva, zlasti iz delavskih vrst in seveda celotna indipendistično nastrojena družbena komponenta. Študije nekaterih zgodovinarjev mlajše generacije, ki so se začeli neobremenjeno soočati s tem, dolga desetletja in še vedno nedotakljivim vprašanjem v zgodovinopisju, dokazujejo šibkost teorije o izključno gospodarski in psihološki vzročnosti tržaškega izseljenskega pojava, ki je spremljal zamenjavo oblasti in državne pripadnosti mesta.²⁹ Iz njih se jasno kaže, da so za izseljensko odločitvijo zelo pogosto stale tudi politične motivacije, razočaranje in morda še najbolj beg pred stalnimi napetostmi ter želja po umirjenem in varnem življenju. V zvezi s tem so zgovorni stavki, ki jih je v enem izmed pisem iz Avstralije zapisal Berto Kovačič: »Tu ni ne te ne one zastave. Ni neumrljivih domovin. Tu je tisto, čemur lahko rečem resničen mir in svoboda.« Ne gre pozabiti, da so to besede človeka, ki je okusil fašistično raznarodovanje, maja 1945 kot Titov partizan osvobajal Trst in se moral nato kot večina Slovencev sprijazniti z grenkim dejstvom, da mesto ne bo pripadlo Jugoslaviji, kjer je po vojni štiri leta tudi živel in služil kot vojak.

informativnih elementov navedemo le Linino obžalovanje, da se jim ni rodil tudi kak moški potomec, in tolažilni odgovor Bertovega očeta: »Zaradi nas in Berta naj ti ne bo hudo. Vedi samo to, da so sinovi ustvarjeni za mater, hčerke pa za očeta.« Mnogo zanimivega vsebujejo tudi nastopi otrok, ki se med drugim dotikajo dogodkov in vprašanj, o katerih starši hote ali nehote molčijo.

²⁹ Mišljena sta predvsem Purini (1997) in Fait (1999). Posebnosti tržaškega izseljenstva poudarjata tudi Nelli (1996) in Cresciani (1996), vendar bolj v kulturnem pogledu (mestni izvor in način življenja) in manj z etničnega vidika. Za primerjavo glej: Tonel (1987), Nodari (1991), Donato, Nodari (1995), Kalc (1997 in 2002).

Zato se je potrebno vprašati, kako to, da poteka skoraj polstoletno pisno in zvočno komuniciranje Berta Kovačiča z domom v Trstu izključno v italijanščini in niti z besedo v materni slovenščini, ter da so Kovačičevi tudi na svoje hčerke prenesli italijanski tržaški dialekt (in niti besede slovenščine ali hrvaščine po Lini), čeprav je Bertov oče iz Trsta priporočal sinu (kolikor nam je znano tudi on samo v italijanščini), naj nikoli ne zataji slovenskega maternega jezika. To vprašanje se ne tiče samo Kovačičeve družine, ampak odpira kompleksno poglavje identitete in jezika tržaškega izseljenstva nasploh, ki je v Avstraliji ustvarjalo mešane italijansko-slovenske skupnosti, v katerih se je kot *lingua franca* uveljavil italijanski tržaški dialekt in ki so, vzporedno z avstralsko akulturacijo, znotraj sebe še vedno poznale tudi italijanizacijo potomstva, se pravi, asimilacijo slovenske komponente. Vprašanje etnične identitete in asimilacije, naj si bo v izseljenjskih skupnostih kot tudi v Trstu, še vedno ostaja problematična tema, o kateri protagonisti govorijo neradi. Tako tu kot »tam spodaj« v Avstraliji ni težko srečati Tržičanov, ki so na svoje slovenske korenine pozabili, ali jih v javnosti neradi razodenejo. Zdi se nam, da je izseljenska korespondenca v takšni ali drugačni obliki tudi za razumevanje teh vidikov zelo dragoceno in posebnega preučevanja vredno gradivo.

VIRI IN LITERATURA

Arhivsko gradivo:

Zgodovinski arhiv družine Kovačič, Trst, hrani Kristina Kovačič.

- Baily, Samuel L. & Ramella, Franco (ur.) (1988): *One Family, Two Worlds: an Italian Family's Correspondence Across the Atlantic, 1901–1922*, New Brunswick London.
- Barton, Arnold H. (1975): *Letters from the Promised Land. Swedes in America, 1840–1914*, Minneapolis, Minn.
- Blegen, Theodore C. (1955): *Land of their Choice. The Immigrants Write Home*, St. Paul, Minn.
- Burke, Peter (1990): *Popular Culture Reconsidered*, *Storia della Storiografia*, 17, str. 40–48.
- Conway, Alan (Ed.) (1961): *The Welsh in America. Letters from Immigrants*, Minneapolis, Minn.
- Cortelazzo, Michele A. (1995): *Un'ipotesi per la storia dell'italiano scolastico*, v: Quinto Antonelli, Egle Becchi (a cura di), *Scritture bambine*, Bari, str. 237–252.
- Cresciani, Gianfranco (1996): *Storia e caratteristiche dell'emigrazione giuliana, istriana e dalmata in Australia*, *Qualestoria*, Trieste, vol. 25, num. 2, str. 35–65.
- Donato, Carlo & Nodari, Pio (1995): *L'emigrazione giuliana nel mondo. Note introduttive*. Quaderni del Centro studi economico-politici »E. Vanoni«, Nuova serie, 3–4, Trieste.

- Drnovšek, Marjan (1998): *Usodna privlačnost Amerike. Pričevanja izseljencev o prvih stikih z novim svetom*, Ljubljana.
- Erickson, Charlotte (1975): *Invisible Immigrants: The Adaptation of English and Scottish Immigrants in Nineteenth-Century America*, London.
- Fait, Francesco (1999): *L'emigrazione giuliana in Australia 1954–1961*, Udine.
- Franzina, Emilio (1987): L'epistolografia popolare e i suoi usi, v: *Per un archivio della scrittura popolare, Atti del seminario nazionale di studio, Rovereto 2., 3. ottobre 1987*, Materiali di lavoro, n. 1–2, str. 22–76.
- Franzina, Emilio (1992): *L'immaginario degli emigranti. Miti e raffigurazioni dell'esperienza italiana all'estero fra due secoli*, Paese.
- Emilio Franzina (1994): *Merica! Merica! Emigrazione e colonizzazione nelle lettere dei contadini veneti in America Latina 1876–1902*, Verona.
- Gibelli, Antonio (1991): *L'officina della guerra. La Grande Guerra e le trasformazioni del mondo mentale*, Torino.
- Gibelli, Antonio et al. (1989): L'archivio della scrittura popolare: natura, compiti, strumenti di lavoro, Movimento operaio e socialista, n.s XII, 1–2, str. 3–61.
- Helbich, Wolfgang J. (1984): Problems of Editing and Interpreting Immigrant Letters, v: *Emigration from Northern, Central and Southern Europe. Theoretical and Methodological Principles of Research*, Krakow, str. 64–75.
- Helbich, Wolfgang J. (1985): Immigrant Letters as Sources, v: Christiane Harzig, Dirk Hoerder (Eds.), *The Press of Labor Migrants in Europe and North America 1880's to 1930's*, Bremen, str. 39–59.
- Kalc, Aleksej (1997): Selitvena gibanja ob zahodnih mejah slovenskega etničnega prostora: teme in problemi, *Annales, Anali za istrske in mediteranske študije*, 10, str. 193–214.
- Kalc, Aleksej (2002): *Poti in usode: selitvene izkušnje Slovencev z zahodne meje*, Koper-Trst.
- Kamphoefner, Walter D. & Helbich, Wolfgang J. & Sommer, Ulrike (Hg.) (1988): *Briefe aus Amerika. Auswanderer schreiben aus der Neuen Welt, 1830–1930*, München.
- Kula, Witold & Assorodobraj-Kula, Nina & Kula, Marcin (1986): *Writing home. Immigrants in Brazil and the United States, 1890–1891*, New York. Angleška verzija poljskega originala iz leta 1973, prevedla in uredila Josephine Wtulich.
- Nelli, Adriana (1996): L'esperienza migratoria triestina – L'identità culturale e i suoi cambiamenti, *Con-Vivio – Journal of Ideas in Italian Studies*, St. Lucia, Queensland, Australia, 2, 2, str. 174–182.
- Nodari, Pio (1991): *La comunità giuliana di alcune città australiane: Sydney, Adelaide, Melbourne*, Quaderni dell'Istituto di Geografia della facoltà di Economia e Commercio dell'Università di Trieste, 16, Trieste.
- Pluviano, Marco (1992): Documenti, testi, studi, archivi. Per un bilancio del lavoro sulla scrittura popolare in Italia, *Il presente e la storia*, n. 42, str. 217–220.
- Procacci, Giovanna (2000): *Soldati e prigionieri italiani nella grande guerra*, Torino.

- Purini, Piero (1997): L'emigrazione da Trieste nel dopoguerra, *Annales, Anali za istrske in mediteranske študije*, 10, str. 251–262.
- Škerl, Franc (1970): O nekaterih specifičnih oblikah v narodni zavesti primorskih Slovencev v najnovejši dobi, zlasti v dobi NOB, *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja*, X, 1–2, str. 101–122.
- Thomas, William I. & Znaniecki, Florjan (1918–20): *The Polish Peasant in Europe and America*, Chicago.
- Tonel, Claudio (1987): Il lungo distacco dal PCI (1945–1957): la liberazione, la contesa territoriale, il Cominform, il ritorno dell'Italia a Trieste, v: *Comunisti a Trieste. Un'identità difficile*, Roma, str. 111–194.

SPLETNE STRANI:

<http://www.qsl.net/i0jx/geloso.html>

http://www.museodellaguerra.it/3_book_02.htm

<http://www.museostorico.tn.it/>

<http://www.cronologia.it/stipendi.htm>

SUMMARY

LETTERS AND TAPES AS COMMUNICATION MEANS AND SOURCES FOR MIGRATION STUDIES: THE CASE OF A TRIESTE FAMILY IN AUSTRALIA.

Aleksej Kalc

The article refers to the decades immediately after World War II and deals with mass migration from the Italian city of Trieste on the border with Slovenia (formerly with Yugoslavia) to Australia in the second half of the 1950s. This period and the establishment of Trieste communities in larger Australian cities coincided with some interesting changes in how emigrants kept contact with their native land. At the end of the 1950s, to wit, relatively cheap tape-recorders designed for the wider public became part of the house equipment of many families. For the emigrants and their relatives these appliances meant a kind of revolution, as beside traditional correspondence they were now able to exchange recording tapes as well. Although this type of communication became very common, it seems that audiotapes have been preserved to a much lesser extent than letters; this source has not been used in the research on migration from Trieste. The paper presents some characteristics of the correspondence of a single emigrant family as well as similarities and differences between their letters and tapes. The protagonists of this communication are members of the Kovačič family (father Albert, mother Lina and three daughters) who

left Trieste in 1955 and landed in Adelaide (South Australia), and Albert Kovačič's stem family in Trieste.

Letters and audio tapes are basic though partial components of the communication system, through which the Kovačič family has maintained its contacts for almost half a century with its relatives and acquaintances not only in Trieste, but in a series of European and North American countries as well. The other components of this system are postcards, congratulation cards, photographs, film tapes, videocassettes, telephone calls and, in the last few years, e-mail. The consignments from Australia, which have been received and preserved in Kovačič's native home in Trieste themselves, comprise more than 400 units of material. Among these, there are more than a hundred letters and 20 tapes (about 35 hours of listening time).

Each of the stated means of communication had its own features and played in the Kovačič's family communication system its very specific role, where classical means (i.e. written communication and photographs) appeared, with oscillating frequency, continuously through the entire period, while the rest entered the system in compliance with the generally established technology or their adoption by the users. Some, however, fell out of the system after a certain phase. Therefore, the period of magnetic tapes coincided with the 1960s. Their decline in 1970 was associated with some events that greatly changed life dynamics in the Kovačič's family and gave priority to letter correspondence. Still later, the establishment of the telephone link between Italy and Australia enabled more practical and direct phone contacts.

In its time phase, magnetic tapes partly replaced letter communication, without however driving it out. As for the production of the message tapes – it meant a great relief considering that to our protagonists in Australia and Trieste, writing was a fairly great effort. Most eloquent in this regard is the following sentence: "I am writing now, but my hand is rigid, so that I must often rest." Besides the physical effort for the awkward labourer's hand, writing letters especially required mental effort in forming the contents, and mainly in expressing thoughts with suitable vocabulary in literary language. Namely, our correspondents endeavoured to use standard Italian, which they scarcely mastered, since their customary colloquial language was the Trieste Italian dialect and, in Australia, English, as well as Slovene in Trieste. Tapes certainly surmounted these difficulties, for communication became less formal, more relaxed and direct, in everyday language and with no restraint, which can render letter writing very difficult indeed.

Still, the origin of audio recording met with certain difficulties, too, primarily of temporal and organizational character. Letter writing, while taking relatively little time, as far as the Kovačič family is concerned, required mental preparation, searching for a favourable moment and the necessary discipline. Besides, letters seldom contained more than 450 words. Tape recordings, on the other hand, lasted from one to two hours. Their implementation therefore demanded incomparably more time as well as certain temporal adjustment, for audio communication enabled all members of the family to express their thoughts, without discriminating the illiterate (i.e. children) or those unwilling to write. Moreover, the tendency was that on each tape all of them took part and, quite often, even some of their friends and acquaintances. At the time, they had no tape recorder of their own, this meant, for either recording the tape or listening to it, to gather simultaneously all the members of the family and those who wished to take part together in one place.

The eventual purchase of the machine mitigated such preparations and allowed a greater recording flexibility. This reflects in two different audio recording typologies and in the different use of the appliance. The first tapes recorded with a borrowed recorder were made, so to speak, at a stroke, usually in a single Saturday evening, and were the fruit of lengthy preparations. They were very much like a public performance, in which a series of people take part in compliance with a carefully directed scenario. The actual purchase of the machine brought the first change: recordings were made piece by piece and often took several weeks to be completed. On each tape, all members of the family and a series of other people were still heard, however not necessarily all together but also individually or in groups. The greatest novelty, however, lay in the fact that the tape recorder soon became like a family member taking part in the everyday life. The recorder was mostly used by being simply switched on, while people were eating, ironing, sewing, washing up, tidying up, and so on. While doing so they were talking to the addressees of the messages, telling them whatever they had on their minds, drawing them into their mutual conversation, as if they were actually there.

Tapes could be called "sound letters". There are, however, some remarkable differences between the two means. While the letter contents are just essential and often expressed awkwardly, their extent is substantially increased and enlivened on tapes. The topics are dealt with very thoroughly, described down to the smallest detail, so that listeners could imagine them very vividly. The communication capacity of sound tracks, however, grossly surpasses the meaning of the words themselves. The expressive power of spoken words sounds out in all its direct immediateness, warmth and emotional charge. The voices of the people who had not heard each other for seven years were something indescribable by themselves alone. No wonder, therefore, that the first tape sent without notice from Australia caused a true shock in Trieste and that the highly excited addressees dreamed of it "all the night long". Some could not get used to talking over the tape recorder for quite some time, for it was not simple to speak to somebody who was not listening to you, but above all – as claimed by themselves – because while thinking of the addressee "the emotions smothered all words in your throat".

The collective communication and the effects of the live voice most immediately captured the attention of the listener. The contents were often enriched by Trieste and Australian songs accompanied on the accordion or on the guitar. At the same time the tapes brought the most diverse sounds of temporary events and everyday life, such as those made during lunch or washing up, noises from the neighbouring room, voices from the neighbourhood, sirens of ambulances rushing to the hospital, road traffic or downpour noises, radio and TV programmes in the background, all kinds of situations in the family life, and so on. All of this was at times recorded on purpose, as the emigrants in Australia, for example, love to listen to the howling of the typical Trieste north-easterly winds or to the chatter in the street in which they used to live, while they themselves used to send to Trieste the sounds of their environment, including the buzzing of their new car, washing machine, lawn mower etc. All of this created a sensation of nearness and enabled the two so distant worlds to coexperience each other more directly, both in momentary and somewhat longer temporal sequences. Symptomatic in tape communication is, in comparison with letters, its temporal dimension, since it is capable of catching the course of events and to factually transmit fragments of life, including the momentary atmosphere and the speakers' state of mind.

In their letter and audio communication, our protagonists dealt with numerous topics, which would be worth examining in a longer study. This and other surviving documentation enables a fairly detailed historical reconstruction of the emigrant Kovačič family through a few generations period. With an exceptional number of explicit and implicit pieces of information, it offers an insight into numerous aspects of a personal and wider social character, which would otherwise have not been recorded or would show themselves in an utterly different light if told from memory. This material embraces the life cycle both of a group and of individuals, the factors that influenced this cycle in different ways, and everything else that accompanied it. Most clearly evident are, for example, planning, priorities, objectives and strategies for their attainment, organisation of family life and changes through time, the system of values, issues regarding the bringing up of children and the adoption of new ways of life, the change of mentality in the wider sense of the word, not to mention their keeping in touch with their old place and their creation of a new social network in their new town.

A very special attention, however, should be given to the problem of the people's identity, mainly to their ethnic identity. The "collision" with the new environment, acculturation, integration and identification are, as well known, the most eminent topics as far as the migrant complexities are concerned. From this aspect, our case happens to be somewhat special, since the members of the Kovačič family, as emigrants to Australia, did not face the problem of ethnic dissimilarity and its effects for the first time, but brought it, already well-rooted in their conscience and experience, with them from their old town, for as Slovenes they had been subjected, under fascism, to violent Italianisation. Apart from this, Trieste as a city situated on the border between Romance and Slav worlds had always been faced with the counterposition between the dominant Italian and the minor Slovene ethnic components, as well as the assimilation of the Slovene population. The city had long been divided in the issues concerning its identity and its national affiliation. Closely associated with these issues is also the mass migration of the Trieste people to Australia in the 1950s. Many did not leave merely owing to the economic crisis and to the lack of prospects for their future life, but also due to the disintegration of the small multiethnic state of the Free Territory of Trieste under the Anglo-American military administration, in which they saw the most impartial solution of the Trieste territorial question, and due to the annexation to the Italian state, of which the Slovenes in particular were very distrustful. Most eloquent for the understanding of the decisions made by many Trieste people to emigrate are, in my opinion, the thoughts expressed by our Albert Kovačič in one of his first letters sent from Australia: "Here you don't think about national flags, nor about immortal mother-countries. Here you have what you can really call peace and freedom". It is undoubtedly significant that these were the words of a man who not only experienced the fascist deprivation of national rights, but came to Trieste, in May 1945, as Tito's partisan to liberate it, and eventually had to reconcile himself, as the majority of the Trieste Slovenes, to the bitter fact that the city would not belong to Yugoslavia, where he lived and served as a soldier for four years after the war.

This is the reason, therefore, why we should ask ourselves how is it at all possible that Albert Kovačič's written and audio communication with his home in Trieste has been for almost half a century carried out only in Italian and not even with a single word in Slovene, his mother tongue, as well as why the Italian Trieste dialect was the language the

Kovačičs transferred to their daughters, although the father from Trieste had begged his son never to deny his mother tongue. This question concerns not only the Kovačič family, but opens a complex chapter of the identity of the Trieste communities in general. In Australia, they reproduced a mixed Italian-Slovene Trieste reality, in which the Trieste Italian dialect was affirmed as lingua franca and which parallel to the Australian acculturation still knew, within itself, the Italianisation of the Slovene component. Indeed, the complexities of the ethnic assimilation and identity, either in the emigrant communities or in Trieste itself, are still a very problematic issue, about which its protagonists are not particularly willing to speak. I believe that due to this fact, too, the emigrant correspondence in whichever form is a precious and in many respects essential material for the understanding of these particular problems.